

Idees polítiques i econòmiques del pare Bartomeu Cases

Autor: Joan Cassola i Coenders

Data de publicació: 26-08-2015

Presentem per escrit el contingut de la conferència d'En Joan Cassola al 14è Simposi de la Descoberta Catalana d'Amèrica celebrat a Arenys de Munt el novembre del 2014.

Intentaré fer una aproximació al personatge fixant la mirada en tres moments destacats de la seva vida —n'hi ha més, per descomptat— llegint frases de les seves obres. Val més una de les seves frases que tot el que pugui dir en una tarda. Tots sabem qui va ser, però primer refrescaré un xic la memòria.

És una figura cabdal. Se'l podria etiquetar de filòsof, de polític, d'economista, d'etnòleg, de geògraf, de jurista, d'historiador, d'antropòleg, de constitucionalista, però sobre tot seria, en llenguatge actual, un activista. Teòric i pràctic. Us quedariéu parats de la quantitat de tractadistes d'Amèrica que apareixen com bolets al segle XVI, però ni els que semblen estar d'acord amb atacar-lo —la majoria— ni els seus seguidors, que en té, no arriben a la seva alçada descomunal. Per exemple, un dels seus detractors diu que els seus llibres circulen "hasta las manos de las naciones enemigas de la Iglesia, turcos y herejes, sirviendo de base a truculentas acusaciones contra los campeones de la fe".

Cases basteix tota la seva obra en defensa dels pobles americans (ell ja diu que no fa distincions, ni entre homes ni entre pobles). Cal dir que el pare Cases viu el fet americà de primera mà i des dels primers dies: viatja amb l'almirall a Amèrica, té accés als papers privats dels Colom, parla amb l'emperador i és escoltat. La seva influència és decisiva.

Va confegint les seves teories a partir del que, al llarg de la seva vida, va veient (els primers passos de les futures colonitzacions europees) i a partir d'allò que va relacionant amb els seus extensos coneixements, és a dir que el seu corpus va evolucionant d'acord amb els esdeveniments. Així, diu al final de la seva vida:

[...] fa seixanta-un anys que vaig veure començar aquestes tiranies, i en fa quaranta-vuit que treballo per inquirir en l'estudi i aclarir el dret [...]

Seguirem un ordre cronològic.

Els repartiments, és a dir, l'obtenció de terres per part de conqueridors (militars) que les administraven a la seva conveniència, basada en l'esclavitud dels indis, són el que es troba quan arriba a Amèrica. Per tant, els indis, quan no eren exterminats en la guerra ho eren per inanició i malaltia en els repartiments. A Cases li resulta incomprensible que amb una terra tan fèrtil i uns habitants tan dòcils s'actui d'aquella manera. "D'una terra deserta no en traureu res", diu.

La seva visió econòmica l'explica a la Història de les Índies. Hi esmenta que la colonització s'ha de fer no amb repartiments, sinó amb poblacions on conviuran antics i nous habitants que treballaran la terra i els recursos naturals, on els indis obtindran un salari, i on cadascú serà propietari de les seves coses: terres, cases o eines. No citaré cap frase seva sobre l'organització d'aquestes colònies, que ell fa amb prou detall, però eren una mena, per entendre'ns, de colònies tèxtils polifacètiques amb propietat privada però solidària, amb beneficis fiscals per al rei.

Però no només estudia fets microeconòmics, sinó que també en contempla de macroeconòmics: és el primer que avisa que l'extracció d'or i plata és la causant de la inflació.

Tots els seus intents de portar tot això a la pràctica van fracassar malgrat alguns èxits relatius de pacificació obtinguts gràcies a la seva manera de tractar els indis: és el primer europeu a posar-se en el seu lloc, fa les misses en la seva llengua, toca els seus instruments musicals, etc. Més endavant seran els jesuïtes els que aplicaran aquest model econòmic a tot el continent d'Amèrica del Sud.

Cito del Memorial dels remeis:

[...] Quant a les terres ja descobertes, però no penetrades i que no saben la gent els secrets que hi ha, s'ha de començar per convertir-los i guanyar-los mitjançant els religiosos, amb predicació i bones obres i exemples, donant-los obsequis i dons de rescate de part de sa majestat. I després, un cop tret l'horror i la por que tenen de les crueltats i infàmies dels cristians, podran contractar-los per via de rescats, comerç i contractació i així cobriran amor i amistat amb ells. I començant des de la més propera província o poble de cristians aquesta conversió i predicació i pacificació podran, amb el temps passant, fer pobles de cristians més endins de terra [...]

De l'Apologia:

[...] I si ensenyéssim que entre nostres indis que habiten les regions occidentals i meridionals –valgui anomenar-los bàrbars i que ho siguin- hi ha regnes esplendorosos, grans multituds de gent en convivència social i política, grans ciutats, reis, jutges, lleis, comerciants, compradors, venedors i persones que es serveixen del lloguer i de la resta de relacions institucionalitzades pel dret de gentes, ¿quedarà clarament provat que el reverend doctor Sepúlveda [...] els difamà de manera falsa i potser irreparable davant del món sencer?

Deixo el tema econòmic aquí per enllaçar amb la immortal controvèrsia amb Ginés de Sepúlveda. Aquest últim defensava la guerra contra els pobles americans com a justa amb els següents quatre punts (hi afegeixo, a més, el corresponent contraargument del pare Cases):

Punt 1. És justa perquè són rudes, bàrbars, indòcils i inexperts en el govern.

[...] No són aliens a aquest grup (el dels bàrbars) els nostres espanyols, que per les accions de violència descomunal que realitzaren contra aquelles nacions, superen a tots els altres bàrbars.

[...] El seu govern (el dels indis) es regia per una legislació que en moltes coses supera la nostra i que podria causar l'admiració dels savis d'Atenes.

[...] Del que es desprèn necessàriament la impossibilitat que una nació tota sigui inhàbil o de tan poc i bàrbar judici i de tan minsa i pobre raó que no se sàpiga governar i no pugui ser induïda i atreta i adoctrinada en qualsevol bona doctrina moral, i majorment instruïda en les coses de la fe i imbuïda en la religió cristiana, i això és de fe tenir-ho així, com en altra part hem provat. I això basta per excusa de les gentes d'aquestes terres que es trobaren vivint esparses i apartades i no en pobles que tinguin forma de ciutats; i d'altres que ni en pobles petits ni grans, sinó vivint com salvatges sense ordre, vagarejant, si tals es trobaren com s'han trobat uns pocs en la costa de mar de la terra ferma que anomenàrem Florida, dels quals se'n parlarà més endavant, si Déu vol; que no per això deixen de ser homes racionals i reductibles a ordre i raó, sinó que encara no han començat i estan en aquell primer estat rude en què estigueren totes les altres nacions abans que hi hagués qui les ensenyés; però d'aquestes tals, per aquest orbe se n'han trobat molt poques fins

ara [...]

Punt 2. És justa perquè s'han de castigar els pecats contra la llei natural, tals com la idolatria i els sacrificis.

[...] Sobrepassa, doncs, a tot estupor i té un deix de miserable ignorància l'afirmació que els indis poden ser perseguits per la guerra, encara que matessin a dos-cents mil predicadors i al propi apòstol Sant Pau i tots els deixebles de Crist que els evangelitzessin. Una guerra tal seria pròpia de fera barbàrie i d'una crueltat encara major que la dels escites i hauria d'anomenar-se guerra diabòlica, més que cristiana; i els indis que fan la guerra als espanyols, per fer-la, haurien de ser honrats amb les més exquisides lloances pels més prudents filòsofs [...]

[...] És precís que arribem a la mateixa conclusió sobre el delictes dels sacrificis humans que es diu que ells practiquen, atès que no per això és justa la guerra, tant perquè és difícil que se'ls pugui fer entendre en tant poc temps la veritat que anuncien els missatgers, com perquè els indis no estan obligats a creure en els espanyols, encara que els inculquin la veritat milers de cops. ¿Per què han de creure una gent superba, avara, cruel i àvida de rapinya? O ¿per què s'han d'apartar de la religió dels seus majors, aprovada per unanimitat durant segles, reforçada amb l'autoritat de les persones sensates, per donar fe als ensenyaments d'una gent els miracles de la qual no mereixen crèdit ni curen calamitats?

És a dir, ells tenen una religió i nosaltres un altra: no se'ls pot fer la guerra per això. El pare Cases havia de tenir uns bons padrins per no acabar a la foguera.

[...] ni l'església ni els cristians poden castigar els pagans per retre culte als ídols [...] perquè no estan dins l'església i per tant és només Déu, jutge suprem, qui els pot castigar [...]

Punt 3. És justa perquè s'han d'alliberar els innocents.

[...] Si bé reconeixem que correspon a l'Església impedir la mort injusta dels innocents, cal que ho faci amb moderació, cuidant que no es faci un mal major als altres pobles [...] perquè Déu no recompensa el bé que es fa, sinó allò que es fa bé [...] Per tant, si aquests mals no es poden remeiar per un altre camí distint de la guerra caldrà abstenir-se'n i tolerar aquesta classe de mals.

Punt 4. És justa perquè obre els camins als predicadors de la religió cristiana.

Qui desitja tenir molts súbdits per (seguint la doctrina d'Aristòtil) comportar-se amb ells com a cruel carnisser i oprimir-los amb esclavitud i així enriquir-se és un tirà, no un cristià; un fill de Satanàs, no un fill de Déu; un bandit, no un pastor; està inspirat per l'esperit diabòlic, no per l'esperit celeste [...]

Pel que s'ha dit resta clar que no s'ha de fer la guerra contra els indis amb el pretext que escoltin la predicació de Crist, encara que els indis matin els predicadors, perquè no els maten per ser predicadors, ni als cristians per ser cristians, sinó que els maten com a enemics públics acarnissats, per evitar que els oprimeixin o els matin a ells [...]

El pare Cases aspira que es repari el dany comès als pobles americans quan diu a De regia potestate:

[...] i així torno a dir que totes les conquestes i guerres que des que es varen descobrir les Índies fins avui encara s'han fet contra els indis, foren sempre i són injustíssimes, tiràniques, infernals, pitjors i que han tingut més deformitats i més ofenses a Déu que les que fan els turcs i els moros contra el poble cristià. I tots els que s'hi han trobat han sigut pregons inicis i cruels tirans i han comès, en fer-les, gravíssims i inextinguibles pecats i tot el que en van treure va ser robat. Per això, tots els danys que no es poden comptar ni estimar ni és possible pagar-los per irreparables, estan tots obligats a restituir-los in solidum.

Quan veiem les seves últimes tesis a la Carta dels Drets Civils i Polítics entendrem què vol dir amb aquest "in solidum". Amb aquest tractat, De Regia Potestate, anem a l'últim període de la seva vida.

La batalla amb Ginés de Sepúlveda per la qüestió dels repartiments sembla que la va perdre; la guerra ja és més discutible, perquè en bona llei històrica ell és qui enceta la visió europea dels drets de l'home i dels pobles.

Doncs bé, una dècada més tard d'aquesta discussió l'emperador s'ha retirat, i amb Felip I les coses canvien. S'aguditzà el problema amb la qüestió dels repartimentadores del Perú, que proposen a l'emperador Felip I que els concedeixi les terres a perpetuïtat a canvi d'una suma en metàl·lic exorbitant. D'entrada, aquest s'hi avé perquè l'imperi està molt endeutat, però els dictàmens provinents de totes les instàncies l'adverteixen que això podria conduir

a la independència; i, per altra banda, els necessita per perpetuar la seva presència a Amèrica, tal com diu un jurista del Consell d'Índies:

[...] no hay duda que para que los naturales obedezcan los reales mandamientos de vuestra magestad e sirvan en lo que se les mandare, es necesario que haya en la tierra copia de españoles e de tal manera que biban y esten arraigados en ella. Esto no puede ser sino tienen con que sustentarse de manera que el ynterese los obligue a permanecer y olvidar su naturaleza, e ninguna otra ay sino haciendoles vuestra magestad parte para que por la que les cupiere sustenten la de vuestra magestad que ha de ser el todo.

Però ¿en què havia de consistir aquesta parte? En feus, heretats, rendes vitalícies, tributs sobre els indis, perpetuïtat dels repartiments... Cadascú proposava una remuneració. El batibull de juristes, teòlegs, consellers, etc. és tan gran i enrevessat que el que ha arribat fins als nostres dies és impossible resumir-ho aquí. Mentrestant, però, els cacics indis, assabentats de la maniobra dels seus encomenderos, es comprometen al vassallatge de l'emperador a canvi de la no alienació dels repartiments i al pagament de certs tributs. I aquí tornem a veure aparèixer en escena la figura descomunal del pare Cases en la seva última batalla, oposant-se a la venda dels repartiments. Com a ambaixador que els propis cacics indis han nomenat, entre d'altres coses diu —i m'agradaria recordar aquell “vuestra magestad ha de ser el todo” del Consell d'Índies que hem llegit adés per comparar-ho amb el que diu el pare Cases:

[...] aquellas gentes totes i aquellos pobles de tot aquel orbe són lliures [...]

[...] (els indis) tenen els seus reis i senyors immediats, a qui no es pot perjudicar un pèl en els seus estats i senyorius, governacions i jurisdiccions [...]

El títol que té S.M. és solament aquest: que els indis tots o la seva major part volen ser els seus vassalls i es tenen per honorats, i d'aquesta manera S.M. és rei natural d'ells, com també dels espanyols, i amb bona consciència podrà rebre tributs moderats sustentant-los en justícia i cristianitat. I així és el major servei que ningú pot fer, en guanyar-se les voluntats d'ells amb bon tractament en el seu nom, perquè folguin de ser vassalls. D'on es desprèn manifestament que amb bona consciència no hi pot haver repartiment en aquella terra donant-la a cavallers i senyors fent-los vassalls, perquè la terra és dels indis, amb domini iure gentium, i les persones són lliures i cap rei ni papa els pot fer esclaus ni vassalls d'algun cavaller que els apressi sense gran injustícia, doncs que això repugna tot quant pot.

Més clar, l'aigua. Observeu el clic mental: mentre pervingui d'un pacte entre el rei i el seu poble. És a dir que sense aquest pacte no hi ha res. Perquè sense aquest pacte entre indis i emperador, els indis tornen als seus senyors naturals. Per tant, està dient: llavors, millor que marxem.

I aquest és el primer concepte d'autodeterminació dels pobles que apareix a Europa de forma clara i real. Ho expressarà en la Carta dels Drets Civils i Polítics, en què proclama:

1. Tots els pobles són lliures i poden escollir lliurement el règim polític que vulguin.

Perquè

2. Tots els homes són lliures, atès que la llibertat individual és inherent a la dignitat humana.

Per tant

3. Tots els pobles tenen el dret de lliure determinació.

I hauran de passar dos-cents anys perquè aquestes idees tornin a ressonar per Europa. Per exemple, un dels principis de la Carta diu:

Quan un poble tria els seus governants no perd per això la seva llibertat. Els ciutadans continuen sent lliures obeint no un home, sinó la llei.

Doncs bé, així comença El contracte social de J. J. Rousseau.

Després de cinc-cents anys sembla que Europa no ha fet enteniment de les raons del pare Cases, atès que si bé se li han escapat els seus dominis al món, no és capaç d'aplicar-se-les a si mateixa.

I em faig una pregunta per acabar: vist això i vista la història passada i vist el panorama actual d'aquest país, ¿és

raonable apostar a quina part havia nascut d'Espanya? ¿A Sevilla, com diuen, o a Molins de Rei, per exemple?

Joan Cassola